

**TREBALL COMUNITARI
INTERGENERACIONAL:
L'EXPERIÈNCIA DE DOS PROJECTES
SOCIOEDUCATIUS
INTERGENERACIONALS A PALMA**

Treball comunitari intergeneracional: l'experiència de dos projectes socioeducatius intergeneracionals a Palma

M. Belén Pascual Barrio
M. Antònia Gomila Grau

Resum

L'interès per conceptes com solidaritat intergeneracional i educació intergeneracional es reflecteix en les polítiques, els programes i les iniciatives europees orientats a la promoció de les actuacions intergeneracionals com a eines d'inclusió social i participació ciutadana activa. L'àmbit i el nivell d'acció d'aquestes actuacions arreu d'Europa segueixen sent molt diversos, tot i que majoritàriament són iniciatives locals que parteixen de la comunitat. A l'article es presenten els principals elements que fonamenten aquestes iniciatives a partir de l'anàlisi de dues experiències comunitàries (de col·laboració directa entre centres educatius i de serveis socials) que es duen a terme actualment en dos barris de Palma: el projecte Mestres de la vida, del barri de Cas Capiscol, i el projecte Uns nins molt mestres i unes padrines amb molta escola, del barri de Son Gotleu.

Resumen

El interés por conceptos como solidaridad intergeneracional y educación intergeneracional se refleja en las políticas, los programas y las iniciativas europeas orientados a la promoción de las actuaciones intergeneracionales como herramientas de inclusión social y participación ciudadana activa. El ámbito y el nivel de acción de estas actuaciones en toda Europa siguen siendo muy diversos, aunque mayoritariamente son iniciativas locales que parten de la comunidad. En el artículo se presentan los principales elementos que fundamentan estas iniciativas a partir del análisis de dos experiencias comunitarias (de colaboración directa entre centros educativos y de servicios sociales) que se llevan a cabo actualmente en dos barrios de Palma: el proyecto Maestros de la vida, del barrio de Cas Capiscol, y el proyecto Unos niños muy maestros y unas abuelas con mucha escuela, del barrio de Son Gotleu.

1. Introducció

Els projectes intergeneracionals dins l'àmbit de l'escola tenen com a finalitat crear un espai relacional entre els infants i les persones grans per tal de fomentar la creació de vincles afectius i de col·laboració entre aquestes dues generacions.

Les experiències d'arreu d'Europa i d'Espanya mateix són molt variades i nombroses. La majoria sorgeixen d'iniciatives d'institucions socials de la societat civil o de l'administració local com a projectes comunitaris que no sempre tenen una estructura i un finançament estable que en permeti la continuïtat. Aquest article recull dues experiències de treball comunitari que es duen a terme actualment en dos barris de Palma: el projecte Mestres de

la vida, del barri de Cas Capiscol, i el projecte Uns nins molt mestres i unes padrines amb molta escola, del barri de Son Gotleu. Ambdues experiències neixen de la col·laboració entre el centre educatiu i el centre de serveis socials de la zona, amb una finalitat de cohesió social del barri, però, tot i que parteixen de problemàtiques semblants, s'acaben desenvolupant de maneres diferents. El projecte Mestres de la vida, de Cas Capiscol, aprofita la posada en funcionament de l'escola d'educació infantil i primària del barri per donar resposta a la necessitat de connectar-hi un elevat nombre de persones estrangeres novingudes a partir de la creació de vincles entre els alumnes d'infantil i els padrins dels casals de la tercera edat del barri. El projecte de Son Gotleu, Uns nins molt mestres i unes padrines amb molta escola, neix d'una col·laboració puntual a proposta de l'escola d'Es Pont i coincidint amb la celebració del Dia del Llibre. La iniciativa s'ha convertit en un taller de lectoescriptura en què participa l'alumnat de cinquè curs de primària i un grup de padrines residents al barri.

2. De què parlem quan parlem d'educació intergeneracional

L'educació intergeneracional s'entén dins el marc d'experiències que fomenten les relacions entre les generacions i que cerca la interrelació entre aquestes com a element educatiu de tothom. És, doncs, l'intercanvi de coneixement entre persones de diferents edats perquè aprenguin juntes, unes de les altres (ENIL,¹ 2012). Els projectes i programes d'educació intergeneracional són, en aquest sentit, els «vehICLES socials que creen intercanvi de recursos i d'aprenentatge entre les generacions grans i les més joves» (Kaplan, 2001). Aquests programes faciliten una interacció intencional entre grups de persones de diferents edats en una varietat de situacions i a partir d'activitats cooperatives i significatives que proporcionen proximitat, comunicació, sentiments i pensaments compartits (ICIP,² 1999; Hatton-Yeo i Ohsako, 2001). La relació que es fomenta, per tant, és una relació bidireccional, basada en interaccions, tant formals com informals, que tenen lloc en ambdues direccions. La suma d'aquestes interaccions és el que determina la qualitat de vida tant de la generació més jove com de la generació més gran (ENIL, 2012; IMSERSO, 2009).

Taula 1 | *Algunes propostes de millora de la qualitat dels programes d'educació intergeneracional*

Educació intergeneracional
Interrelació de generacions diferents com a element educatiu de tots
Interaccions formals i informals
Intercanvi de coneixement
Aprenentatge conjunt
Varietat de situacions

¹ ENIL (European Network on Independent Living) <http://www.enil.eu/>

² ICIP (International Consortium for Intergenerational Programmes) <http://www.icip.info>

Programes d'educació intergeneracional

Intercanvi continuat de recursos

Interacció intencional entre grups de persones de diferents edats

Relació bidireccional

Intencionats, continuats i organitzats

Beneficiosos per a ambdues parts i tant individuals com socials

Basats en activitats cooperatives i significatives, que proporcionen proximitat, comunicació, sentiments i pensaments compartits

Aquests projectes de l'àmbit social permeten fer front als nombrosos canvis de la societat actual, relacionats amb la transformació demogràfica i l'envelliment; la transformació de l'estat del benestar; els canvis del mercat laboral i la transformació dels processos de producció que genera la societat del coneixement; les transformacions de la família, i la creixent tendència cap a una societat més individualista, atomitzada, amb estils de vida flexibles i canviants. Així, davant una societat moderna que «perd» espais de contacte intergeneracional, els projectes intergeneracionals representen, segons el que reporta l'informe EAGLE³ (EAGLE Consortium, 2008), un benefici atès que permeten unificar generacions segregades i construir «una millor comprensió entre les generacions; encoratja la ciutadania activa i la participació social; promou el treball a través de les generacions, permet compartir recursos professionals i socials i de coneixement entre les generacions, ajuda a fer front a problemes que són comuns entre les generacions i manté i construeix capital humà i social simultàniament».

En l'àmbit individual, les investigacions mostren els importants beneficis de la relació entre les generacions, tant per a les més grans (evitar l'aïllament, augmentar la vitalitat, millorar la capacitat per fer front a les malalties, aprendre, desenvolupar vincles d'amistat, incrementar l'autoestima i motivació, etc.) com per a les més joves (incrementar l'autoestima, la confiança, la responsabilitat social, el reconeixement de les persones grans i l'envelliment, el rendiment escolar, etc.) (IMSERO, 2009; Bentancor, 2009; ONU, 2002) i les intermèdies, pel que fa a l'impacte que reben de tots els canvis produïts en les altres: millora de les relacions familiars, la comunicació, les competències, el coneixement, el reconeixement i el suport mutu.

Superant la perspectiva de servei i tenint en compte la bidireccionalitat com a tret inherent del programa intergeneracional, Kaplan i Thang (2002) consideren que aquests programes permeten oferir més funcions productives, combatre l'edatisme (o discriminació per causa de l'edat), promoure valors prosocials entre els més joves, fomentar la comprensió intergeneracional i el suport mutu enfront dels canvis en l'estructura familiar, i mobilitzar coneixements, habilitats, energies i recursos dels més joves i dels grans.

³ EAGLE (European Approaches to Intergenerational Livelong Learning) <http://www.eagle-project.eu>

L'interès per conceptes com solidaritat intergeneracional i educació intergeneracional es reflecteix en les polítiques, els programes i les iniciatives europees orientats a la promoció de les actuacions intergeneracionals com a eines d'inclusió social i participació ciutadana activa. Així i tot, l'àmbit d'acció i el nivell d'aquestes actuacions arreu d'Europa segueixen sent molt irregulars. En alguns països les experiències d'educació intergeneracional estan poc sistematitzades i es duen a terme, bàsicament, dins l'àmbit familiar (Grècia) o estan centrades gairebé de manera exclusiva en estratègies laborals (Itàlia) o simplement es desenvolupen de manera molt local i informal (Finlàndia) (EAGLE Consortium, 2008). L'informe de l'ENIL (2012, 29), en l'anàlisi sobre la pràctica de l'educació intergeneracional a Europa detecta que la majoria d'experiències són impulsades per organismes no governamentals o la societat civil molt més que no pas per estratègies del sector públic. A més, molt poques se centren en l'educació o la formació, ja que en general estan relacionades amb polítiques i actuacions d'envelliment actiu. Quan sí que van orientades a l'educació, els processos d'aprenentatge poques vegades estan fonamentats en la reciprocitat i no solen involucrar més de dues generacions.

Taula 2 | Els beneficis dels programes d'educació intergeneracional

Beneficis individuals		Beneficis socials
Beneficis per a la gent gran	Beneficis per als infants	Elements de millora
Autoestima i motivació	Autoestima	La comprensió intergeneracional
Vitalitat	Confiança	La ciutadania activa i participació social
Capacitat per fer front a les malalties	Responsabilitat social	El suport mutu enfront dels canvis en l'estructura familiar
Capacitat per aprendre més funcions productives	Rendiment escolar	La compartició de recursos professionals i socials
Desenvolupament de vincles d'amistat	Reconeixement de les persones grans i l'envelliment	El combatiment de l'edatisme o la discriminació per causa de l'edat
Socialització (evitar l'aïllament)	Valors prosocials	La mobilització de coneixements, habilitats, energies i recursos dels més joves i dels grans

En l'àmbit escolar, l'educació intergeneracional té èxit com a impulsora d'una forma permanent de cooperació entre les generacions i els diferents grups en la societat (Comissió Europea, 2012a). En una anàlisi global sobre els projectes intergeneracionals que es desenvolupen en l'àmbit escolar, Kaplan (2001) distingeix entre els programes que tenen connexions amb àrees curriculars acadèmiques, programes dirigits a la provisió de serveis i programes centrats en el compromís i la participació intergeneracional. En el cas espanyol, gran part dels projectes intergeneracionals que es desenvolupen a les escoles parteix de la idea de pal·liar o compensar una certa manca d'espais —familiars i extrafamiliars— en què es puguin desenvolupar relacions intergeneracionals (Sánchez, Díaz i Guirao, 2007), o bé pretén fomentar la solidaritat i evitar el conflicte intergeneracional (ENIL, 2012).

En general, els projectes i programes d'aprenentatge intergeneracional tenen una forta dimensió social, atès que tots mantenen una orientació comuna i estan centrats en els principis de solidaritat, participació, cooperació i interacció (Albuerne i Juanco, 2002). Aquests projectes tracten de temes tant intracurriculars com extracurriculars i tenen lloc en diferents ambients educatius, com escoles i universitats, però també en altres espais alternatius com residències o llars per a persones grans. Amb participants de perfils diversos, els projectes també mostren una gran varietat de possibilitats: padrins retirats (o que retarden la jubilació) que ajuden a l'escolarització d'infants i donen suport als docents, com ara *The granddad programme* —Suècia 2002— (Kristin Boström, 2012), *A good working life* —Dinamarca 2000— (Comissió Europea, 2012b), *Lire et faire lire* —França 1999— (Comissió Europea, 2012b), *Los mayores también cuentan* (Sanchez i Díaz, a Pinazo i Sánchez, 2005), *Mayores activos en la escuela*⁴ —2011— (IMSESO, 2012), i persones grans voluntàries com a assistents educatives o treballadores d'una companyia, que ensenyen a partir de la seva experiència als joves universitaris —BMW Group, Alemanya 2003— (Comissió Europea, 2012b). Altres projectes segueixen la direcció inversa, per exemple, joves estudiants universitaris fan de voluntaris ensenyant informàtica a les persones grans (Kaplan, 2001; Comissió Europea, 2012a; Project SILVER).⁵

A Europa, alguns dels programes intergeneracionals desenvolupats dins l'àmbit escolar que han tingut més continuïtat en el temps són *The granddad programme*, de Suècia (que es va crear el 2002 i que el 2012 encara se segueix duent a terme dins el funcionament ordinari dels centres educatius) i el programa *A good working life*, de Dinamarca (creat el 2000 i que encara està vigent).

Els projectes de formació o educació intergeneracional no estan exempts de les problemàtiques generals que afecten els projectes de promoció de les relacions entre diferents generacions. Una planificació i un disseny dolent (que afecten la capacitat per atreure participants potencials), una metodologia poc adequada (no col·laborativa) i avaluació insuficient, que no permeten mesurar l'impacte que les actuacions tenen en els grups beneficiaris en són algunes de les principals (Comissió Europea, 2012a; Domínguez, 2012). Una fonamentació teòrica i conceptual limitada i les dificultats que afecten la seva sostenibilitat i continuïtat en el temps (bàsicament per un deficient finançament) en són altres de comunes (Domínguez, 2012).

Però una de les principals crítiques que s'han fet concretament als projectes d'educació intergeneracional és la visió unilateral que en caracteritza molts. Tot i l'èmfasi en la reciprocitat com a element que ha de definir els projectes i que, de fet, defineix en general els projectes de promoció de les relacions intergeneracionals, els orientats a la formació encara se segueixen desenvolupant a partir de la definició d'un proveïdor i

⁴ OFECUM (Oferta Cultural de Mayores) (www.ofecum.es).

⁵ <http://www.intergenerationallearning.eu/>

d'un receptor de serveis (Kaplan, 2001). L'intercanvi, la interrelació i la reciprocitat que caracteritzen els primers (dirigits a la promoció de les relacions intergeneracionals) no solen incorporar-se als segons (educació intergeneracional). Hi ha una tendència bastant generalitzada a desenvolupar activitats que responguin a les necessitats de la gent gran i pocs projectes defineixen els objectius respecte de totes les generacions de gent implicada (infants, joves, adults, gent gran...) (ENIL, 2012). La majoria de les iniciatives són enteses com a oportunitats de participació de les persones grans en la vida social i comunitària⁶ i més possibilitats d'inclusió social de persones en risc d'aïllament social. En aquest sentit, Sánchez i Díaz (2007) especifiquen la necessitat d'un bon disseny dels projectes, amb uns objectius definits a partir de la detecció de les necessitats de totes les generacions implicades en el projecte i no sols d'una.

Taula 3 | *Algunes propostes de millora de la qualitat dels programes d'educació intergeneracional*

Beneficis per a la gent gran	Elements de millora
Mancances en la planificació i el disseny Avaluació insuficient	Necessitat d'un bon disseny dels projectes, amb uns objectius definits a partir de la detecció de les necessitats de totes les generacions implicades en el projecte, i no sols d'una
Metodologia poc adequada (no col·laborativa)	Importància del treball comunitari en xarxa
Limitacions de la fonamentació teòrica i conceptual	Formació i guia dels professionals de la intervenció socioeducativa (centres educatius, serveis socials, etc.) sobre l'educació intergeneracional, per tal de proporcionar les competències i la confiança per crear noves iniciatives
Dificultats de sostenibilitat i continuïtat en el temps (finançament)	Garantir un bon finançament dels projectes i més reconeixement per part de l'Administració educativa i l'administració local
Augment de la burocratització i les rigideses que puguin condicionar l'estabilitat o afectar el grau d'autonomia i dinamisme de l'actuació	Fomentar la coresponsabilitat de tots els agents implicats directament en l'acció educativa (Administració pública i entitats col·laboradores) Acompanyar la implicació de l'Administració pública en un procés de negociació i reflexió amb la resta d'agents sobre els criteris que estructuraran la relació

L'informe *One step up in later life* (Comissió Europea, 2012a) també assenyalava tota una sèrie de requisits o elements que cal tenir en compte per tal de garantir l'èxit dels programes d'educació intergeneracional. El primer és més reconeixement per part de l'Administració educativa i l'administració local. Això estimula la creació de xarxes amb diversitat d'actors que permeten posar en marxa iniciatives locals, implicant les autoritats locals. La importància del treball comunitari en xarxa també és una de les característiques

⁶ La inclusió de gent gran en aquests projectes en valoritza el coneixement i l'experiència en la societat, però també la seva capacitat d'aprendre en un context de promoció de l'envelliment actiu.

associades a l'èxit d'un programa d'educació intergeneracional esmentades per Sánchez et al. (2007). Una altra de les recomanacions és garantir un bon finançament dels projectes, que haurien d'estar inclosos en els pressupostos educatius, fins i tot dels mateixos centres, com a element que garantiria la continuïtat dels projectes. Altres elements en són la formació i guia, per a professors i altres professionals de l'educació i dels serveis socials, sobre l'educació intergeneracional, per tal de promoure la sensibilitat però també proporcionar les competències i la confiança per crear noves iniciatives.

Les experiències Els mestres de la vida (Cas Capiscol) i Uns nins molt mestres i unes padrines amb molta escola (Son Goteu), de Palma, representen algunes de les iniciatives més sòlides d'educació intergeneracional que s'han desenvolupat a les Illes. Es tracta de dos projectes comunitaris sorgits de la col·laboració puntual que han involucrat centres educatius, serveis socials i centres de gent gran de la zona en una xarxa orientada a millorar la cohesió social del barri. En aquest article es descriuen els dos projectes i s'analitzen quins són els elements que han permès assolir els objectius definits i garantir la continuïtat en el temps.

3. El projecte Mestres de la vida

El projecte neix amb el nom El dia de les padrines, durant el curs 2006-2007, un any després de la posada en marxa del CEIP Cas Capiscol. El curs 2012-13, el nom es canvia per Mestres de la vida, que sintetitza més bé el component educatiu del projecte.

Les característiques i necessitats socials del barri, una població de nivell socioeconòmic baix i un gran nombre de població estrangera, impulsaren la posada en marxa d'un projecte que ajudés a la cohesió social a partir de la convivència i la participació. L'objectiu se centrava, doncs, en la creació de vincles afectius a través d'estratègies de treball conjunt entre els infants del centre educatiu i les persones grans dels casals de la tercera edat de la zona amb una orientació clarament educativa. Per una part, un objectiu és estimular l'aprenentatge dels infants a partir de la convivència i participació de la gent gran del barri d'una manera sistemàtica. Per l'altra, revalorar la figura social de les padrines i els padrins com a agents educatius actius més enllà de la seva edat, capacitats (nivell educatiu) i estatus social.

El grup de padrines participants acompanya els alumnes d'infantil al llarg de tres anys, seguint el grup per tal de mantenir el vincle durant aquest temps. Tot i que el projecte no s'estén a l'etapa de primària, els tres anys d'infantil i la participació constant en les activitats extracurriculars que es duen a terme al centre permeten mantenir el contacte i els vincles afectius creats. Alhora, això permet acompanyar els docents dins l'aula i oferir-los un suport educatiu, que en l'actual context d'augment de la ràtio (27-28 nins per aula) representa un element de qualitat important.

Al marge de les activitats programades, amb la seva participació directa un cop per setmana, el centre incorpora les padrines en totes les activitats que es duen a terme dins l'escola. Les sortides, excursions, festes i diades, setmanes culturals i altres activitats que permeten el contacte directe i l'organització conjunta entre professorat, famílies i padrines es fomenten especialment com a estratègia dins un model inclusiu que cerca el màxim de participació i col·laboració dels membres de la comunitat educativa. Així mateix, tot i que és el centre el que dissenya el marc pedagògic de les actuacions (establert en la programació general anual) i en fa l'avaluació interna (els serveis socials porten a terme l'avaluació externa), és a partir de la col·laboració amb les mateixes padrines que es creen i estructuren les activitats específiques. Totes les activitats es fonamenten en el treball col·laboratiu, la participació i l'oci (activitats lúdiques). L'interès principal és potenciar les relacions i, per tant, són activitats molt flexibles (amb format de tallers) que permeten fer-hi canvis sense modificar l'objectiu.

El funcionament del projecte segueix una cuidada organització del treball col·laboratiu, de tipus formal i informal, tant de les dues institucions que componen la xarxa (serveis socials i centre educatiu) com dels agents participants (professionals, padrines, famílies, alumnat). Aquesta intensa participació genera l'establiment d'un estatus específic d'aquestes participants i contribueix de manera molt important a crear una imatge de les padrines com a part integrant del centre (apareixen a les fotos de les festes...). La continuïtat de les padrines en el projecte al llarg dels anys —sempre condicionada per les capacitats físiques i mentals per poder participar-hi— també constitueix un dels elements que ha permès donar estabilitat a la iniciativa.

Tot i que les padrines pertanyen al barri, la selecció de les participants per part dels serveis socials té en compte la diversitat en múltiples aspectes: edat (dels 55 als 80), situació familiar (s'eviten els vincles familiars entre aquestes i els infants del centre), nivell socioeconòmic i nivell educatiu. Un dels requisits bàsics per poder participar-hi és que siguin catalanoparlants, per tal de ser coherents amb el projecte lingüístic del centre.

Així i tot, la posada en marxa d'aquest projecte intergeneracional exigeix un gran esforç per part del professorat i dels serveis socials. La selecció i l'acompanyament de les persones grans al centre és tasca dels serveis socials, que també són els encarregats de gestionar els possibles conflictes que puguin sorgir. Així mateix, és el cos docent el que suporta el principal pes de l'organització i la coordinació, i qui ha de gestionar la participació de les padrines intentant aprofitar les capacitats de cadascuna en les distintes àrees en què intervenen.

D'altra banda, el projecte suposa un cert cost i, per tant, una necessitat de recursos. Fins ara, part d'aquestes necessitats han estat cobertes per les subvencions municipals canalitzades a través dels serveis socials. Però la reducció de les ajudes aportades per

l'Ajuntament en els darrers cursos ha fet que la participació econòmica de les famílies hagi de ser elevada. De fet, i en relació amb els recursos econòmics, la inclusió de l'entorn (el barri) dins el projecte socioeducatiu no té lloc únicament a través de les padrines dels casals, sinó que el projecte intenta implicar també el comerç local com a proveïdors dels recursos materials necessaris per dur a terme les activitats (menjar, papereria...). Així i tot, la seva participació és indirecta i inestable. No hi ha una coordinació al mateix nivell que es fa amb les institucions i entitats implicades i la seva participació depèn molt de les estratègies d'obtenció de recursos financers.

Els resultats en els nins i les padrines emocionalment han estat valorats com a satisfactoris en les avaluacions internes per part del professorat, que els valora pel nivell d'implicació dels infants («els infants respecten molt les padrines») i de les padrines, que «exerceixen una veritable funció de padrines», atès que s'impliquen de manera afectiva en les activitats dels infants (quan un està trist el consolen, per exemple, i es fa d'una manera molt espontània). El professorat també valora l'acollida del projecte per part dels pares com a molt positiva, mesurada en l'acollida, el nivell de participació en les activitats conjuntes i la contribució en les despeses generades pel projecte.

El fet que el programa hagi coincidit amb la creació del centre ha permès, segons el centre, a configurar una identitat pròpia que incorpora la presència i participació de les padrines com una característica específica del centre i li dona un valor afegit. La incorporació del barri (mitjançant la participació de les persones grans dels casals) a l'escola ha de constituir l'element de cohesió del barri al voltant del centre educatiu.

4. El projecte Uns nins molt mestres i unes padrines amb molta escola

El projecte del barri de Son Gotleu (Palma) s'anomena Uns nins molt mestres i unes padrines amb molta escola i es va iniciar l'abril de 2012 a proposta de l'escola Es Pont i coincidint amb la celebració del Dia del Llibre. La iniciativa compta amb la participació de l'escola i el centre municipal de serveis socials Llevant Nord (Àrea de Benestar Social i Igualtat de l'Ajuntament de Palma). El que va ser una col·laboració puntual s'ha convertit en un taller mensual de lectoescriptura en què participa l'alumnat de cinquè curs de primària i un grup de padrines residents al barri.

Aquest projecte intergeneracional s'integra en altres accions educatives dins la iniciativa. El barri educa, impulsada per la comissió educativa de Son Gotleu i en la qual participen els centres educatius (de primària, de secundària, públics i concertats) del barri. El manteniment dels vincles entre diverses institucions i l'existència d'una xarxa de suport a l'acció educativa n'afavoreix el manteniment i obre la possibilitat que la pràctica sigui transferida a altres centres educatius.

La gestió del projecte és responsabilitat del CEIP Es Pont (en col·laboració amb els serveis socials) i els infants s'encarreguen del procés i la programació. Aquests últims són els encarregats de decidir el contingut i preparar les activitats, amb l'orientació del professorat, que marca les pautes i els acompanya en el procés. Els nens tenen el protagonisme i els professionals, a part del suport en la programació, fan el seguiment del projecte.

Paral·lelament al programa intergeneracional, les padrines participen en un projecte de serveis socials, Actius XL, un programa destinat a persones grans en situació de risc per aïllament social, solitud i necessitats específiques, principalment de relació. L'objectiu principal del projecte és facilitar la seva integració en la comunitat a través d'un espai relacional i d'aprenentatge. El grup pretén afavorir un espai de trobada entre iguals que possibiliti construir una xarxa relacional mínima, millorar les habilitats personals i de relació amb els altres i activar la participació en la comunitat. Les activitats habituals són diverses: taller de memòria, taller de risoteràpia, tallers psicosocials, taller de manualitats, taller sobre habilitats i hàbits de vida saludables.

Les sessions del programa intergeneracional (també del grup de gent gran) s'organitzen en forma de treball en petits grups i dinàmiques del cercle restauratiu. Les activitats que es plantegen són senzilles, participatives, de continguts relacionats amb temes d'interès per als participants i, molt sovint, basades en el joc i l'ús de materials facilitadors (fitxes amb imatges i paraules relacionades, objectes personals, etc.). L'aprenentatge és participatiu i es fonamenta en l'escolta, l'expressió de sentiments, el fet de sentir-se bé i el respecte als ritmes dels participants.

Les activitats conjuntes permeten el coneixement mutu, compartir experiències, aprendre lectura i escriptura, avançar en els aprenentatges i aproximar les vivències. Les valoracions que fan les padrines se centren en els aspectes següents:

- Percepció d'haver après (tot i l'edat) i d'haver ensenyat
- Percepció positiva sobre el comportament dels infants
- Reconeixement de l'esforç, la paciència i l'escolta per part dels infants
- Expressió de satisfacció i gaudiment, entre altres coses, pel fet «d'haver pogut tornar a l'escola»
- Voluntat de continuar participant en el programa el curs següent

Les padrines hi participen activament i animen altres persones a participar-hi. Afirmen que ho passen bé, que la seva vida té més sentit i que, mentre hi participen, s'obliden dels problemes. Elles aporten a la relació comprensió, paciència i experiència i els nins aprenen a adaptar-se a un altre ritme i a les necessitats de les padrines. Les valoracions dels nins es poden resumir de la manera següent:

- Percepció d'aprenentatge sobre la vida dels altres
- Percepció d'aprenentatge de com ensenyar i preparar activitats
- Percepció d'aprenentatge de com escoltar atentament
- Percepció positiva de la gent gran: «poden aprendre i ens poden ensenyar»
- Percepció de l'aprenentatge mutu: «ens ha agradat compartir el que cadascú podia donar»

Específicament, el rol que desenvolupen les professionals requereix competències relacionades amb la seva capacitat per entendre els processos de relació i aprenentatge que van construint els participants (incloent-s'hi elles mateixes). D'acord amb les seves apreciacions, a part de coneixements específics, són necessàries actituds que permetin la col·laboració, la cessió d'autonomia, donar temps als processos i la capacitat per generar dinàmiques en què els mateixos participants tinguin el protagonisme. És a dir, la pràctica requereix la flexibilitat suficient per generar processos i espais d'aprenentatge que tinguin sentit en si mateixos i que s'adaptin als ritmes i les necessitats dels seus participants.

D'acord amb això, es considera imprescindible l'accessibilitat de l'activitat i que es fonamenti en una pràctica «senzilla» que, relacionada amb el context més pròxim als participants, permeti el canvi. Més que no pas conceptes que poden no ajustar-se a la seva realitat, les professionals afirmen que «la senzillesa des de la qual s'està fent el treball és un element fonamental, l'activitat és creativa i mai difícil». Els temes i les situacions que sorgeixen en el taller ofereixen als nins i a les dones grans noves vivències, nous coneixements i l'aprenentatge d'actituds. Des d'aquest punt de vista, «el grup té el valor i es genera una relació més sana» que els permet sentir-se bé i passar-s'ho bé, produint gradualment un canvi de pensament i de sentiments mutus; «l'activitat és sana en si mateixa i el canvi sorgeix per si mateixa».

5. Conclusions

La comunicació i la interacció entre els petits i els grans propers en la quotidianitat no només afavoreixen el desenvolupament infantil sinó que beneficien el benestar dels adults grans (Bentancor, 2009). No obstant això, no totes les persones grans poden exercir un paper educatiu en la seva família i desenvolupar aquest potencial relacional amb els seus propis nets. Tot i així, les relacions intergeneracionals, entre persones grans i infants, poden produir-se més enllà de l'àmbit familiar, de manera espontània, a partir del contacte quotidià o a través dels programes intergeneracionals. És més, un programa intergeneracional pot aportar millores en les relacions familiars, ja que l'espai i el temps d'intercanvi que proporciona no es produeix de manera natural ni espontàniament en el si de totes les famílies. El programa facilita un canvi en els models de relació i l'aprenentatge de competències socials i comunicatives que pot revertir en benefici de les relacions familiars i amb la comunitat. A més, permet l'accés a la població amb més dificultats.

En aquest sentit, els projectes analitzats s'emmarquen dins un model d'interrelació i partenariat entre l'escola, la família i la comunitat (Epstein i Salinas, 2004) que permet aquest aprenentatge experiencial i la implicació recíproca entre els centres educatius i altres agents de la comunitat, concretament els centres de serveis socials. Els projectes fomenten i tenen cura de la creació de vincles afectius que permetin tant a les padrines participants sentir-se part del centre, com als docents, nins i les seves famílies considerar les padrines com una part més de la comunitat educativa.

Una primera aproximació als projectes i als seus participants ens permet descriure els principals factors relacionats amb el desenvolupament i l'eficàcia. Les experiències mostren la importància de la planificació i el suport professional (Bentancor, 2009) per al desenvolupament del programa. Es valoren les actituds favorables a la col·laboració, el respecte als temps necessaris per al desenvolupament natural dels processos, el protagonisme dels mateixos participants, l'accessibilitat de l'activitat, la pràctica «senzilla» i de proximitat, les noves vivències i l'experimentació, el valor del grup, etc. La confluència d'aquests factors genera relacions i vincles saludables (sentir-se bé, passar-s'ho bé) i crea els sentiments comuns a partir de l'experiència compartida i la confiança que aporta la pertinença al grup.

Un dels efectes del treball intergeneracional és el seu impacte favorable sobre la percepció del procés d'envelliment, tant per als nins com per als professionals. La participació en els programes suposa una «aportació a la solidaritat intergeneracional des de la generativitat com a procés de responsabilitat social i la perspectiva d'integració de la vellesa en el projecte vital» (Bentancor, 2009, 13-14). En aquest sentit i pel que fa als programes analitzats, entenem que formen un espai favorable a l'experimentació per al desenvolupament d'estratègies de suport i complementarietat que potencien la comunicació entre el centre educatiu i la comunitat i, per tant, la capacitat d'acció educativa de la comunitat. Tot i així, hi ha diferències quant a l'orientació amb què aquesta acció té lloc en cada un dels projectes en qüestió. Una primera línia d'intervenció parteix de la col·laboració i el suport a la tasca educativa del professorat i se centra en el sentit mateix del voluntariat i tot allò que el voluntariat aporta als lligams comunitaris. La segona línia té una clara tendència cap a la intervenció formativa (en el marc d'un projecte d'intervenció comunitari), tant per als infants com per a la gent gran. El pilar sobre el qual es basa el projecte és el suport d'orientació sistemàtica a les dones participants i el protagonisme dels nins en l'organització de les activitats. En ambdues iniciatives i pel que fa a les activitats específiques, el paper organitzatiu recau sobre l'escola, que és la que estructura les activitats formatives i lúdiques i organitza els àmbits de participació dels membres implicats (famílies, padrines, infants, docents...).

Pel que fa a l'avaluació, cap dels dos projectes té instruments fixos sistematitzats, sinó que es fa a partir d'avaluacions internes (reunions de valoració) que es perllonguen al llarg de tot el curs. Els indicadors, en canvi, són clars: en el projecte de Cas Capiscol, l'indicador d'avaluació

que fa servir l'equip professional és el grau d'integració o el grau en què creix el sentiment d'identificació amb el centre. Així mateix, també es té en compte el nivell d'acollida i el grau d'implicació dels nins i de les seves famílies. En el projecte de Son Gotleu, els principals indicadors són la percepció que infants i persones grans tenen dels diferents aprenentatges assolits, així com el grau de reconeixement mutu i millora de la qualitat de vida percebuda.

Apuntàvem anteriorment que l'informe ENIL (2012) detecta que la majoria d'experiències d'educació intergeneracional a Europa són impulsades per organismes no governamentals o de la societat civil. En relació amb les dues experiències analitzades, entenem que aquest fet es converteix en un element de reforç, ja que la iniciativa comunitària aporta la proximitat i l'autonomia necessàries per a una adaptació a les necessitats concretes de cada context. Els processos d'avaluació en són un exemple, ja que permeten una revisió i adaptació constant a les circumstàncies que determinen el desenvolupament de les activitats.

En tot cas, el suport públic consisteix en la promoció, la divulgació i el reconeixement públic de les experiències així com de la tasca dels professionals i dels serveis que duen a la pràctica aquestes accions. D'altra banda, les experiències analitzades mostren la formació com a element inherent als projectes (tant pel que fa a l'experiència dels infants com pel que fa al projecte formatiu de les padrines). Tot i que tenen connexions amb àrees curriculars acadèmiques, els programes analitzats se centren en el compromís i la participació intergeneracional, més enllà de la provisió de serveis. Es basen en els principis d'interacció, solidaritat, participació i cooperació. Aquests projectes constitueixen una oportunitat per millorar el grau d'inclusió social de persones grans en risc d'aïllament social, a través de la seva participació en la vida social i comunitària. Ambdues experiències adopten una visió bidireccional, integren la reciprocitat en la definició dels projectes educatius i estableixen objectius per a les dues generacions implicades, infants i persones grans.

Els projectes estan impulsant una forma permanent de cooperació entre generacions —i diferents grups, professionals, famílies, voluntariat, etc.— (Comissió Europea, 2012a) que crea models positius de relació intergeneracional i promou una cultura participativa en la comunitat. D'acord amb el marc conceptual prèviament descrit, els programes aconsegueixen:

- Estimular la creació de xarxes amb diversitat d'actors
- Mantindre i construir capital humà i social
- Crear espais en què es poden desenvolupar relacions intergeneracionals
- Fomentar la solidaritat i evitar el conflicte intergeneracional
- Posar en marxa iniciatives locals, implicant-hi les autoritats locals

Tot i els beneficis d'aquest tipus de programes, hi ha tota una sèrie d'elements que en dificulten la transferència a altres escoles, municipis o institucions (públiques o privades).

La manca d'autonomia suficient que atorgui una plena capacitat als centres educatius per organitzar la creació i el desenvolupament d'aquest tipus de projectes és un dels elements destacats. D'altra banda, aquests programes no formen part d'una estratègia integral, ni de l'àmbit de serveis socials ni de l'àmbit educatiu, que els integri dins l'estructura de funcionament ordinari dels centres educatius o, fins i tot, de l'actuació institucional dins l'àmbit social. De fet, la continuïtat dels projectes està molt determinada pel nivell d'implicació dels professionals (educatius i serveis socials) i per la capacitat de dinamització i mobilització d'aquests professionals dels diferents col·lectius participants (infants, professorat, famílies i gent gran). A més, el finançament d'aquests projectes depèn de partides de l'administració local (i no de l'Administració educativa), de curta durada i subjectes a condicions que canvien en cada convocatòria.

Malgrat aquestes limitacions, el fet que les iniciatives parteixin de la comunitat millora la participació i la motivació dels agents participants. La flexibilitat que permet una iniciativa local i el fet que aquesta iniciativa sorgeixi de baix cap a dalt, impliquen el protagonisme de tots els agents i la coresponsabilitat i autonomia necessàries en un projecte comunitari. Caldria, doncs, recollir les recomanacions d'alguns dels informes impulsats per la Comissió Europea (*One step up in later life*, 2012; EAGLE Consortium, 2008; ENIL, 2012) però tenint en compte l'equilibri necessari que hi ha d'haver entre la iniciativa comunitària i la intervenció de l'Administració pública. En aquest sentit, és necessari acompanyar la implicació de l'Administració en un procés de negociació i reflexió amb la resta d'agents sobre els criteris que estructurin la relació entre aquests (Albaigés et al., 2009) i sobre les necessitats del context i la voluntat dels agents socials participants.

Referències bibliogràfiques

Albaigés, B., Selva, M., Baya, M. (2009). *Infants, família, escola i entorn: Claus per a un temps educatiu compartit*. Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Fundació Jaume Bofill.

Albuerne, F., Juanco, A. (2002). Intergeneracionalidad y escuela: Trabajamos juntos, aprendemos juntos. *Revista Interuniversitaria de Formación del Profesorado*, 45, 77-88.

Bentancor, A. (2009). *Educando desde una visión integral de la vida. Perspectiva del trabajo intergeneracional en centros educativos*. Servicio de Psicología en la Vejez. Facultad de Psicología. Universidad de la República. Disponible a: <http://inmayores.mides.gub.uy/>

Castro, M. (2007). *Relaciones intergeneracionales y bienestar de las personas mayores*. Tesis doctoral. Editorial de la Universidad de Granada. Disponible a: <http://digibug.ugr.es/bitstream/10481/1634/1/1684256x.pdf>

Comissió Europea (2012a). *One step up in later life*. Learning for Active Ageing and Intergenerational Solidarity: Conference Report. DG Education and Culture. Brussels, 19-21 novembre 2012. Disponible a: http://ec.europa.eu/education/adult/doc/confageing/report_en.pdf

Comissió Europea (2012b). *Annex 3: Case Studies*. ED Education and culture. Danish Technological Institute. Disponible a: http://ec.europa.eu/education/adult/doc/active-annex3_en.pdf

Domínguez, M. E. (2012). Programas intergeneracionales: reflexiones generales a través de un análisis DAFO. *Revista Electrónica de Psicología Social*. Poíesis, 24.

EAGLE Consortium (2008). *Intergenerational Learning in Europe*. Policies, Programmes & Practical Guidance. Socrates. Grundtvig. Disponible a: <http://www.menon.org/wp-content/uploads/2012/11/final-report.pdf>

ENIL (European Network on Independent Living) <http://www.enil.eu/>

Epstein, J. (2001). *School, family, and community partnerships: preparing educators. and improving schools*. Boulder, Westview press.

Epstein, J.; Salinas, K.C. (2004) Partnering with Families and Communities. *Schools as Learning Communities*, 61, 8, 12-18. Disponible a: <http://www.ascd.org/publications/educational-leadership/may04/vol61/num08/Partnering-with-Families-and-Communities.aspx>

Hatton-Yeo, A., Ohsako, T. (eds.) (2001). *Intergeneration programmes: public policy and research implications an international perspective*. Stoke-on-trent: The Beth Jonson Foundation en Bentancor. *Educando desde una visión integral de la vida perspectiva del trabajo intergeneracional en centros educativos*. Documentos del Portal Inmayores del Gobierno de Uruguay. Disponible a: http://inmayores.mides.gub.uy/innovaportal/file/2395/1/alejandra_bentancor_mod..pdf

IMSERSO (2009). *Ponencia C. Relaciones intergeneracionales*. II Congreso del Consejo Estatal de las Personas Mayores. Madrid, Ministeri de Sanitat i Política Social.

IMSERSO (2012). Proyecto «Mayores activos en la escuela». Mejor Juntos 2011. Premio Generaciones Unidas (Andalucía, Extremadura, Castilla - la Mancha) Caja Sol, Obra Social. Disponible a: <http://www.ofecum.es/images/MAYORES%20ACTIVOS%20EN%20LA%20ESCUELA.pdf>

Kaplan, M. S. (2001). *School-based intergenerational programs*. UNESCO. Disponible a: <http://www.unesco.org/education/uie/pdf/schoolbasedip.pdf>

Kaplan, M., Thang, L. L. (2002). *Intergenerational Programs in Japan: Symbolic Extensions of Family Unity*. M. Kaplan, N., Henkin, A. Kusano (eds.). *Linking lifetimes. A global view of intergenerational exchange*, 151-171. Lanham. Nova York, University Press of America.

Kristin Boström, A. (2012). *The Swedish Granddad program, an example of intergenerational learning in educational and training settings*. Swedish National Centre for Lifelong Learning Jönköping University. Comunicació presentada a EAC-ACTIVE Ageing Conference, 19-21 octubre de 2012. Disponible a: http://ec.europa.eu/education/adult/doc/confageing/bostrom_en.pdf

ONU (2002). *Informe de la Segunda Asamblea Mundial sobre el Envejecimiento*. A/CONF.197/9. Nova York, Organització de les Nacions Unides.

Pinazo, S., Sánchez, M. (2005). *Gerontología: actualización, innovación y propuestas*. Madrid, Pearson-Prentice Hall.

Sánchez, M. (dir.) (2007). *Los programas intergeneracionales. Hacia una sociedad para todas las edades*. Colección de Estudios Sociales, 23. Barcelona, La Caixa.

Sánchez, M.; Díaz, M. P. (2005). *Los programas intergeneracionales*. Pinazo, S., Sánchez, M. *Gerontología: actualización, innovación y propuestas*. Madrid, Pearson-Prentice Hall.

Sánchez, M., Díaz, P., Guirao, C. (2007). *Programas intergeneracionales en los centros educativos de Granada*. Área de Proyectos de OFECUM. Disponible a: <http://redintergegra.lacoctelera.net/post/2007/04/19/programas-intergeneracionales-los-centros-educativos-de>

Sanz, R., Mula, J. M., Moril, R. (2011). *La relación abuelos-nietos-escuela: una excusa o una necesidad*. XII Congreso Internacional de Teoría de la Educación 2011. Universidad de Barcelona.

Autores

M. BELÉN PASCUAL BARRIO

Palma de Mallorca, 1968. Llicenciada en Ciències Polítiques i Sociologia a la Universitat Complutense de Madrid. Doctora en Ciències de l'Educació per la Universitat de les Illes Balears. Professora contractada doctora al Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la Universitat de les Illes Balears. Membre del grup de recerca GIFES. Les seves línies d'investigació es relacionen amb la sociologia de l'educació, l'anàlisi del sistema educatiu, les relacions familiars, l'educació familiar i el desenvolupament comunitari. Des de juliol de 2009 és vicedegana de la Facultat d'Educació i cap d'estudis d'Educació Social.

M. ANTÒNIA GOMILA GRAU

Palma de Mallorca, 1966. Llicenciada en Ciències Polítiques i Sociologia a la Universitat Complutense de Madrid. Doctora en Història per l'Institut Universitari Europeu (Florència, Itàlia). Becària postdoctoral a les universitats de Cambridge (Regne Unit) i Provença (França) i becària Marie Curie de la Comissió Europea a la Universitat de Provença, on ha desenvolupat un projecte de recerca sobre les relacions intergeneracionals a la Mediterrània. Professora ajudant doctora al departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la UIB i membre del grup de recerca GIFES. Les seves línies de recerca actuals se centren en les relacions familiars i les funcions educatives de la família, i té un interès especial en les relacions entre famílies i escola.